

O'ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYALASH YO'NALISHLARI

Temirova Muhabbat

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchilisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14882863>

Annotatsiya. Maqola O'zbekistonda ijtimoiy himoya pensiya, ijtimoiy yordam, ishsizlik nafaqalari, tibbiy sug'urta va nogironlikni qo'llab-quvvatlash kabi qator dasturlarni o'z ichiga oluvchi masalalarni qamrab olgan.. Hukumatning ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish va aholining eng zaif qatlamlari uchun xavfsizlik tarmog'ini ta'minlash uchun ushbu tizimlarni kengaytirish va takomillashtirishga qaratilgan takliflar tayyorlangan.

Kalit so'zlar. ijtimoiy himoya pensiya, ijtimoiy yordam, ishsizlik nafaqalari, tibbiy sug'urta, nogironlikni qo'llab-quvvatlash, ishsizlik nafaqalari, mehnat bozori, aholi daromadlari, elektron boshqaruv moliyalashtirish.

Kirish. O'zbekistonda ijtimoiy himoya pensiya, ijtimoiy yordam, ishsizlik nafaqalari, tibbiy sug'urta va nogironlikni qo'llab-quvvatlash kabi qator dasturlarni o'z ichiga oladi. So'nggi o'n yil ichida hukumat ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish va aholining eng zaif qatlamlari uchun xavfsizlik tarmog'ini ta'minlash uchun ushbu tizimlarni kengaytirish va takomillashtirishga qaratilgan turli islohotlarni amalga oshirdi.

O'zbekiston ijtimoiy himoya tizimining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Pensiya tizimi. Pensiya tizimi O'zbekistonda nafaqaxo'rlar va nogironlar daromadlarini ta'minlovchi ijtimoiy himoyaning muhim qismidir. Hukumat pensiya to'lovlarini bosqichma-bosqich oshirdi, biroq mamlakat aholisining qarishi hisobga olingan holda pensiya tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda muammolar saqlanib qolmoqda.

Ijtimoiy yordam. O'zbekiston kam ta'minlangan oilalar va muhtoj shaxslarga qaratilgan ijtimoiy yordam dasturlarini taklif etadi. Ushbu dasturlar naqd pul o'tkazmalari, oziq-ovqat yordami, uy-joy va kommunal xizmatlar uchun subsidiyalarni taqdim etadi. Biroq, ayniqsa, qishloq joylarda yashirinlik va nafaqalarni kechiktirish kabi muammolar qayd etilgan.

Sog'liqni saqlash sug'urtasi va sog'liqni saqlash. Sog'liqni saqlashdan foydalanish ijtimoiy himoyaning muhim elementidir. O'zbekiston xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va davlat tomonidan moliyalashtirishni ko'paytirish orqali sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish ustida ishlamoqda.

Majburiy tibbiy sug'urtani joriy etish barcha fuqarolarni tibbiy yordam bilan qamrab olish uchun asosiy tashabbus hisoblanadi.

Ishsizlik bo'yicha nafaqalar va mehnat bozori dasturlari. Tezkor iqtisodiy o'zgarishlar bilan kuchliroq ishsizlik nafaqalari va mehnat bozorini qo'llab-quvvatlash zarurati yanada aniq bo'ldi. O'zbekistonda kadrlar tayyorlash va bandlik dasturlari joriy qilingan bo'lsa-da, ishsizlik bo'yicha nafaqa tizimi, ayniqsa, ishchi kuchining salmoqli qismini tashkil etuvchi norasmiy mehnat sektoriga murojaat qilishda cheklanganligicha qolmoqda.

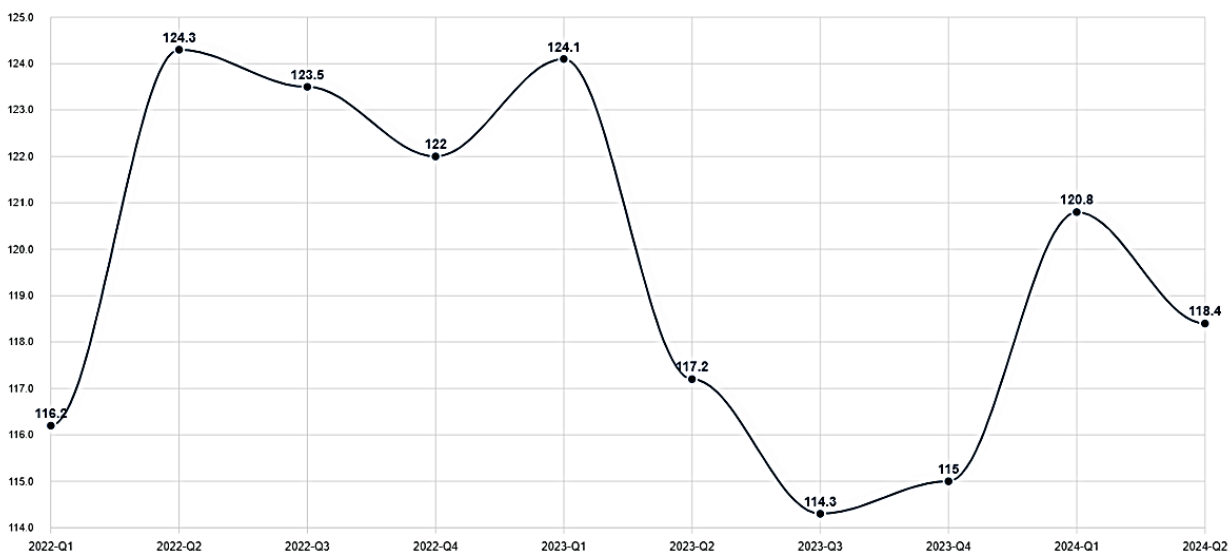
Materiallarni olish texnologiyasi va tadqiqot usuli. O'zbekiston, yangi Konstitutsiyaga muvofiq, ijtimoiy davlatga aylangani sharofati bilan faoliyati aholini to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy muhofaza qilish va qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lgan davlat organini tashkil etish masalasi va nihoyat ijobiy hal qilindi. 2023 yilning iyun oyida O'zbekistonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi[10] tashkil etildi.

Ijtimoiy himoya uchun turli davrlarda ham Sog'liqni saqlash vazirligi, ham sobiq Mehnat vazirligi mas'ul edi, bunday ahvol esa ijtimoiy muhofaza tizimini to'laqonli rivojlantirishga to'sqinlik qilardi. Ekspertlar ko'p yillardan beri mazkur soha tarqoq ekanini ta'kidlab kelayotgandi.

Agentlikka ijtimoiy himoya tizimi xodimlarining qayta tayyorlash va malakasini oshirish

tizimini joriy etish, nogironligi bo'lgan shaxslarning hayot kechirishi uchun qulay muhit yaratish bo'yicha takliflarni ishlab chiqish, shuningdek, aholining ijtimoiy sug'urta mexanizmlari bilan qamrab olinishini kengaytirish vazifalari yuklatilgan. U, shuningdek, davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish standartlarini hamda ularning ijrosini monitoring qilish mezonlarini ishlab chiqishi lozim.

Mamlakatimizda aholini ijtimoiy himoya qilish borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar, albatta yildan yilga o'zining ijobiy samarasini bermoqda. Xususan, aholi daromadlarining o'sishi, sog'liqni saqlash, maorif, mehnat bozorida ish bilan bandlik kabi sohalarda buning yaqqol isbotini ko'rishimiz mumkin.

Manba: <https://siat.stat.uz/reports-filed/3974/line-data>

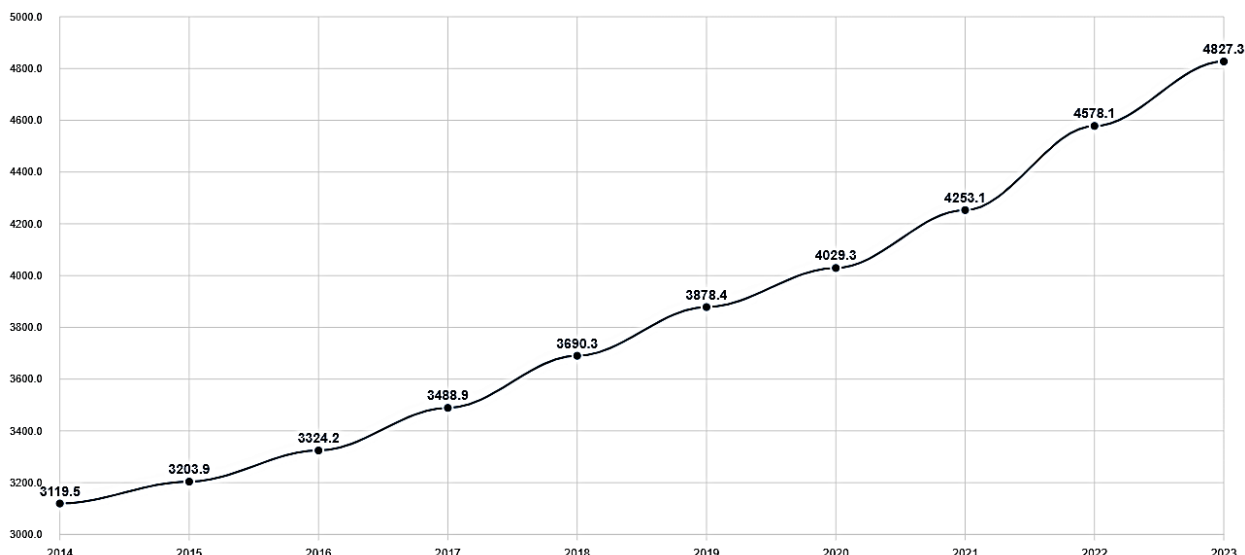
1-rasm. Aholi umumiy daromadlari o'sish sur'atlari (choraklik, foizda)

Grafikdan ko'rish mumkinki, aholi daromadlari 2022-yilning 1-choragida 116.2 foizdan 2022-yilning 2-choragida 124.3 foizga o'sgan, bu esa ushbu davrda aholi umumiy daromadlarining sezilarli o'sishini ko'rsatadi.

2022-yilning 2-choragidagi eng yuqori cho'qqidan so'ng 2022-yilning 3-choragida 123,5 foizga biroz pasayish kuzatiladi, keyin esa 2022-yilning 4-choragida 122 foizgacha pasayish kuzatildi.

2022-yilning 2-choragi, 2023-yilning 1-chorak va 2024-yilning 1-chorakidagi yuqori foiz ko'rsatkichlari ushbu davrlarda o'sishni ba'zi omillar xususan, iqtisodiy siyosat, mavsumiy ta'sirlar ta'sirida bo'lganini ko'rsatadi.

2023-yilning III choragi (114.3 foiz) va 2024-yilning ikkinchi choragi (118.4 foiz)dagi eng past ko'rsatkichlar esa uy xo'jaliklari daromadiga ta'sir etuvchi tashqi iqtisodiy omillar tufayli barqaror daromad o'sishini ta'minlashdagi muammolarni ko'rsatadi.

Manba: <https://siat.stat.uz/reports-filed/772/line-data>

2-rasm. Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni (ming kishi)

Grafikda vaqt o'tishi bilan pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar sonining barqaror va izchil o'sishi aks etganini ko'rish mumkin. Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni 2014-yilda 3119,5 ming nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib doimiy ravishda 4827,3 ming kishiga oshdi.

Umumiy o'sish sur'ati har yili bosqichma-bosqich o'sish kuzatilgan, bu pensiya va ijtimoiy nafaqalarga bo'lgan talabning o'sish tendensiyasidan dalolat beradi. 2020-2022 yillarda kuzatilgan keskin o'sish pandemiya bilan bog'liq iqtisodiy muammolar va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlaridagi tuzatishlar natijasi deyish mumkin.

Eksperimental natijalar va ularning muhokamasi. Umuman olganda, hukumatning qashshoqlikni kamaytirish yoki ijtimoiy farovonlikni oshirishga qaratilgan islohotlarini o'sish sur'atlarining asosiy omili sifatida e'tirof etish mumkin.

1-jadval

Yoshga doir pensiyalarning eng kam miqdori (ming so'm)¹

	2010 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
O'zbekiston Respublikasi	97,3	623	698	800

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, 2010 yilda eng kam pensiya miqdori 97 300 so'mni tashkil etdi. 2021-yilga kelib bu miqdor 623 ming so'mga yetdi va 11 yil ichida sezilarli darajada 6 baravar ko'paydi.

2022-yilda esa bu miqdor 698 000 so'mga ko'tarildi. 2023-yilga kelib eng kam pensiya miqdori 800 ming so'mga yetdi va bu barqaror o'sish sur'atini ko'rsatdi.

Izchil o'sishning asosiy sabablaridan biri inflyatsiya. Yashash narxi oshgani sayin, hukumatlar, odatda, qariyalarning xarid qobiliyatini saqlab qolishlari uchun pensiya miqdorini

oshiradilar. 2010 va 2021 yillar oralig'idagi sezilarli o'sish shuni ko'rsatadiki, o'n yil ichida inflyatsiya bosimi pensiya to'lovlarini sezilarli darajada oshirishni talab qildi.

O'zbekistonning so'nggi yillardagi iqtisodiy rivojlanishi ijtimoiy xarajatlarning oshishiga sabab bo'lgan. Iqtisodiyot kengayib borar ekan, pensiya va boshqa ijtimoiy nafaqalarni oshirish, keksalar kabi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash uchun katta moliyaviy imkoniyatlar tadqiq etiladi.

Eng kam pensiyalarni oshirish qashshoqlikni kamaytirishga qaratilgan keng ko'lamli sa'y-harakatlarning bir qismi bo'lib, pensiya miqdorini oshirish orqali hukumat ushbu aholi guruhining turmush darajasini bevosita yaxshilash borasida chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

O'zbekistonda ijtimoiy himoyaning istiqbolli istiqbollari hukumatning ijtimoiy ta'minotni isloh qilish va mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish borasidagi sa'y-harakatlari bilan bog'liq. O'zbekistonda ijtimoiy himoyaning ijobiy istiqboliga bir qancha omillar yordam beradi, jumladan:

- Hukumatning qashshoqlikni qisqartirish, ijtimoiy inklyuzivlik va iqtisodiy rivojlanishga qaratilgan strategik e'tibori ijtimoiy himoyani yaxshilashda davom etadi. Jahon banki va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan ushbu islohotlar O'zbekistonga yanada inklyuziv ijtimoiy xavfsizlik tarmog'ini yaratishga yordam beradi.

- Umumjahon sog'liqni saqlash qamrovini kengaytirish: majburiy tibbiy sug'urta bilan umumiy tibbiy qamrovning joriy etilishi fuqarolarning, xususan, kam ta'minlangan oilalarning tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada yaxshilashi kutilmoqda. Ushbu islohot sog'liqni saqlash sohasidagi tengsizlikni kamaytirish va umumiy ijtimoiy farovonlikni yaxshilashga yordam beradi.

- Ijtimoiy xizmatlarning doimiy raqamlashtirilishi ijtimoiy himoya imtiyozlarini taqdim etishda foydalanish imkoniyati va samaradorligini oshirishi kutilmoqda. Elektron boshqaruv platformalari va onlayn ilovalar fuqarolarning imtiyozlardan foydalanishini osonlashtiradi, shu bilan birga korrupsiyani kamaytiradi va javobgarlikni oshiradi.

- Norasmiy ishchilarni rasmiy iqtisodiyotga integratsiya qilish harakatlari aholining katta qismiga ijtimoiy himoyani kengaytirishga yordam beradi. Bunga hozirda rasmiy shartnomalarsiz ishlayotgan shaxslarga pensiya, ishsizlik sug'urtasi va sog'liqni saqlash sug'urtasini kengaytirish kiradi.

- O'zbekiston ijtimoiy himoya tizimini yaxshilash uchun turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilmoqda. Bu ilg'or tajribalarni amalga oshirish va islohotlarning barqarorligini ta'minlashga yordam beradigan texnik yordam, moliyalashtirish va bilim almashishni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonning ijtimoiy himoya tizimi aholi farovonligini oshirish borasida muhim islohotlar amalga oshirilayotgan muhim pallada. Hukumatning qashshoqlikni kamaytirish, sog'liqni saqlashni kengaytirish va norasmiy ishchilarni ijtimoiy himoya tizimiga integratsiya qilish bo'yicha majburiyatlari sezilarli taraqqiyot uchun zamin yaratadi. Biroq, bu islohotlar salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun barcha fuqarolarni qamrab olishni ta'minlash, pensiya ta'minoti tizimini barqarorlashtirish, norasmiy bandlikni bartaraf etish kabi muammolarni bartaraf etish zarur. Hukumatning uzluksiz sa'y-harakatlari va xalqaro hamkorlik tufayli O'zbekistonda ijtimoiy himoya istiqbollari istiqbolli bo'lib, barcha fuqarolar uchun mustahkam xavfsizlik tarmog'ini ta'minlaydi va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi.

Xulosa.

O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish va samaradorligini ta’minlash maqsadida quyidagi takliflarni amalda qo‘llash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

1. Hukumat asosiy e’tiborni qishloq va aholiga xizmat ko‘rsatilmayotgan aholining ijtimoiy himoya to‘lovlaridan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashga qaratishi kerak. Infratuzilmani kengaytirish va ijtimoiy xizmatlarni markazsizlashtirish mavjud dasturlardan foydalana olmaydigan zaif qatlamlarga erishishga yordam beradi va hech kim ortda qolmasligini ta’minlaydi.

2. Norasmiy bandlik muammosini hal etish ijtimoiy himoyani kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Soliq imtiyozlari, huquqiy himoya va soddalashtirilgan ro‘yxatga olish jarayonlari kabi norasmiy ishchilarni rasmiylashtirishni rag‘batlantiradigan siyosatlar pensiya, sog‘liqni saqlash va ishsizlik sug‘urtasidan foydalanishni yaxshilashi mumkin. Bu norasmiy sektordagi ishchilar uchun katta xavfsizlikni ta’minlaydi va umumiy ijtimoiy himoya tizimining barqarorligiga hissa qo‘shadi.

3. O‘zbekiston pensiya tizimining uzoq muddatli barqarorligi demografik o‘zgarishlarni, jumladan, aholining qarishini hisobga olgan holda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Islohotlar pensiya yoshini oshirish, pensiya badallarini oshirish yoki tizimning barqarorligini ta’minlash uchun muqobil pensiya jamg‘armalarini joriy etishni ko‘rib chiqishi kerak. Ommaviy tushuntirish kampaniyalari, shuningdek, ko‘proq odamlarni rasmiy pensiya tizimida ishtirok etishga undash kerak.

4. Majburiy tibbiy sug‘urta bilan umumiy tibbiy qamrovni amalga oshirish barcha fuqarolarning tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilaydi, sog‘liq bilan bog‘liq qashshoqlikni kamaytiradi. Hukumat sog‘liqni saqlash sohasini isloh qilish ustida ishlashni davom ettirishi va sog‘liqni saqlash hamma uchun, ayniqsa, kam ta’minlangan oilalar uchun ham arzon, ham qulay bo‘lishini ta’minlash uchun etarli mablag‘ bilan ta’minlashi kerak.

5. Samaradorlik va ulardan foydalanish imkoniyatini oshirish uchun ijtimoiy xizmatlarni raqamlilashtirishni yanada kengaytirish kerak. Elektron boshqaruv platformalari imtiyozli ilovalarni soddalashtirishi, byurokratik kechikishlarni kamaytirishi va xizmatlarni taqdim etishda shaffoflikni oshirishi mumkin. Raqamli infratuzilmaga, ayniqsa qishloq joylariga ko‘proq sarmoya kiritilishi bu sa’y-harakatlarni qo‘llab-quvvatlaydi.

6. Davlat-xususiy sheriklik ijtimoiy himoya dasturlarini, xususan, sog‘liqni saqlash, pensiya va ishsizlik nafaqalari kabi sohalarini kengaytirishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Hukumat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni rag‘batlantirish innovatsion yechimlarni joriy etishga va ijtimoiy dasturlarni qo‘shimcha moliyalashtirishga yordam beradi, natijada xizmatlar ko‘rsatishni yaxshilaydi.

7. Shahar va qishloq o‘rtasidagi ijtimoiy himoyadagi nomutanosiblikni kamaytirishga e’tibor qaratish muhim. Muayyan mintaqaviy ehtiyojlarga, xususan, tibbiy xizmatdan foydalanish, ijtimoiy yordam va bandlikni qo‘llab-quvvatlash sohalarida moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

Ushbu muhim yo‘nalishlarni hal qilish orqali O‘zbekiston o‘zining ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirishi mumkin, bu esa barcha fuqarolar, ayniqsa, eng zaif qatamlar uchun ishonchli xavfsizlik tarmog‘ini ta’minlashi mumkin. Kengaytirilgan qamrov, barqarorlik chora-tadbirlari va raqamli platformalar orqali modernizatsiya qilishning kombinatsiyasi yanada mustahkam va adolatli ijtimoiy himoya tizimini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Taylor, J., & Elson, R. (2023). Global Social Protection: Challenges and Pathways. Oxford University Press, pp. 101-135.
2. Niyazov, S. (2023). Innovative Approaches to Social Protection in Transition Economies. Tashkent Institute of Finance, pp. 45-78.
3. Rashidova, G. (2023). Demographic Changes and the Sustainability of the Pension System in Uzbekistan. National University of Uzbekistan, pp. 102-134.

4. Ivanov, A. (2023). Health Insurance as a Driver of Social Inclusion: Lessons for Uzbekistan. Moscow State Institute of International Relations (MGIMO), pp. 88-115.
5. Karimov, D. (2023). Evaluating the Effectiveness of Social Assistance Programs in Uzbekistan. University of World Economy and Diplomacy, pp. 60-98.
6. <https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotection>
7. <https://population.un.org/wpp/>
8. <https://www.oecd.org/social/>
9. <https://siat.stat.uz/reports-filed/3974/line-data>
10. <https://lex.uz/uz/>